

**1. Státně monopolistický kapitalismus
a protikladnost jeho vývojových tendencí**

Společenské zřízení, jež vykryštovalo v poválečném období v ekonomicky vyspělých kapitalistických zemích a je tedy půdou, na níž je nutno vést boj za socialistické přeměny, definujeme jako systém státně monopolistického kapitalismu. Jde — historicky vzato — o nejvyšší vývojové stadium monopolistického kapitalismu, v němž výroba dosáhla nového, nikdy nebývalého stupně zespolečenštění.

Vysoký stupeň zespolečenštění pozorujeme především *na úrovni výrobních sil*. Je to vzájemná závislost a přímo prolnutí jednotlivých složek výrobní činnosti, vysoká úroveň kolektivní součinnosti při působení na přírodu. To se nejmarkantněji projevuje v započaté vědeckotechnické revoluci. V této souvislosti připomeňme jen skutečnost, že na rozdíl od průmyslové revoluce 18. století, která s sebou nesla převraty v pracovních nástrojích, vědeckotechnická revoluce i v podmínkách kapitalismu zasahuje tak či onak všechny složky výrobních sil, to jest i pracovní předmět a pracovní sílu člověka. I v podmínkách kapitalismu se značně mění možnosti využití vědy.

Vysoký stupeň zespolečenštění výrobních sil si ovšem vynucuje vyšší úroveň zespolečenštění i *v oblasti výrobních vztahů*. Vidíme, že se tu zvyšuje dále koncentrace výroby kapitálu a že ještě větší část výrobních sil se ocitá v moci monopolů, respektive oligopolů. S přechodem k tzv. masové výrobě a spotřebě se prohlubuje také dělba práce a to nejenom uvnitř jednotlivých zemí, ale i v mezinárodním měřítku a utváří se i určitý systém plánovitých zásahů do národního hospodářství. V souvislosti s tím probíhá ve všech vyspělých kapitalistických zemích proces jistého osamostatňování funkcí reálného podnikání, řízení a operativní správy jednotlivých podniků v rukou manažerů a jejich oddě-

lení od nominálních vlastníků. Nominální kapitalistický vlastnický titul tím přirozeně nikterak nepozbývá svého, v konečné instanci rozhodujícího významu pro celkový charakter ekonomiky, což se snaží zastřít četní soudobí apologeti kapitalismu. Z druhé strany je však evidentní, že toto jeho závažné funkční omezení oslabuje jeho vnitřní sociální pozici a ještě názorněji problematizuje existenci kapitalismu.

S vysokou úrovní zespolečenštění se pojí pronikavé změny ve *vzájemných vztazích mezi ekonomikou a politikou*. V epoše předmonopolistického kapitalismu vykazovaly, jak známo, ekonomika i politika poměrně velmi značnou samostatnost. Právě touto okolností lze vysvětlit, proč Marx usiluje o to, stanovit objektivní ekonomické zákony kapitalismu v podstatě nezávisle na politice. S nástupem monopolního kapitalismu dochází však k závažnému obratu. V této nové epoše naprosto už nelze brát ekonomické zákony jako takové a studovat je víceméně nezávisle na politice. Není to možné a je to přímo vyloučeno, neboť nejpodstatnějším jevem celé této nové dějinné epochy je monopol a monopol, jak víme, je skutečností nejen ekonomickou, ale právě i eminentně politickou. Čili vidíme, že s nástupem imperialismu dochází k zřetelnému *zpolitizování ekonomiky*. Státně monopolistický kapitalismus, který se rozvíjí v pokročilých zemích po druhé světové válce, tuto spojitost ekonomiky s politikou ještě dále prohlubuje a stupňuje a dovádí ji ke krajní mezi.

Tato velmi těsná spojitost a přímo prolnutí ekonomiky s politikou se nejmarkantněji zračí v činnosti buržoazního státu, především v nebývalém rozvoji jeho hospodářsko organizačnické funkce. Tak se stát ve značné míře podílí na akumulaci kapitálu, ať už tím, že se stává sám vlastníkem, prostřednictvím zestátněného sektoru, anebo tím, že provádí investiční činnost. Někde rozděluje stát až 40 % ná-

rodního důchodu. Přirozeně, tato rozvinutá hospodářsko organizační činnost státu přináší v určitých směrech a ohledech prospěch všemu obyvatelstvu. Tak je tomu v případě opatření pro snižování nezaměstnanosti, v případě zvyšování kupní síly obyvatelstva, zkracování pracovní doby a podobně. Takovéto zásahy a opatření, které přináší prospěch všemu obyvatelstvu, nacházíme ovšem v té nebo oné míře u každého státu. Avšak právě jako u kteréhokoli státu i zde je tato — abychom tak řekli — obecně prospěšná společenskopravní činnost podřízena konečným základnímu třídnímu zájmu vládnoucí třídy. A tím je v daném případě zájem na zachování kapitalistického společenského zřízení. Ve jménu tohoto základního, obecného zájmu vystupuje a jedná právě monopolistická velkoburžoazie. Aby se mohla svého úkolu zhostit, musí se stát, kterým tato velkoburžoazie v rozhodující míře disponuje, umět v zásadě povznášet nad dílčí, partiкулярní zájmy svých vlastních příslušníků a v případě potřeby je i určitým způsobem korigovat a omezovat.

Z hlediska vzájemných vztahů a vazeb ekonomiky a politiky je tedy možno definovat státně monopolistický kapitalismus jako monopolistický kapitalismus, v němž byl na základě vysoce zespolštěné výroby institucionalizován státní zásah ve prospěch zájmů velkých monopolů.

Vyvstává nyní otázka: jak teoreticky zhodnotit evoluci soudobého státně monopolistického kapitalismu z hlediska jeho aktuálního stavu a jeho základních, iminentních vývojových tendencí?

Je faktem, že vypracování a zavedení modifikovaných mechanismů a regulativů systému státně monopolistického kapitalismu umožnilo určitou relativní stabilizaci západního kapitalismu po druhé světové válce, a to přesto, že bylo rozrušeno jeho dřívější zázemí — koloniální soustava. Avšak neméně průkazným faktem je, že v soudobém státně monopolistickém kapitalismu se paralelně dále rozvinulo mnoho vysloveně negativních a povážlivých jevů, jakými jsou například existence pauperismu ve společnosti „nadbytku“, sociální nejistota miliónů, dalekosáhlé manipulování lidmi, rasismus, barbarské vojenské agrese atd. Tím je dáno, že aktuální rovnováha daného společenského systému je značně labilní. Ale nejen to. I samy spo-

lečenské instituce a institucionalizované mechanismy, etablované za vlády monopolistické buržoazie, které jí přináší bezprostředně prospěch, naprosto nejsou takto funkčně jednoznačné. Třebaže fungují aktuálně prokapitalisticky, implikují současně stále více momentů a prvků potenciálně protikapitalistických (např. plánování, mechanismy stimulující technologický rozvoj, společenskou změnu apod.). Přitom vládnoucí vrstva nemůže tyto prvky eliminovat. Předně proto, že právě jenom adaptací a vstřebáváním alespoň nezbytného jejich minima může čelit hrozbě sociální dezintegrace, a dále rovněž proto, že k přijímání mnohých z těchto prvků, zejména právě nad ono nezbytné minimum, je donucována silicím tlakem pracujících mas a socialistických zemí.

Skutečnost, že v systému státně monopolistického kapitalismu se stále více zvýrazňují zmíněné ambivalentní momenty, však v žádném případě neznamena, že se proměňuje či dokonce že se už změnila nejzákladnější podstata tohoto systému. To není možné, dokud společensko-politická moc zůstává v rukou třídy, jejíž nejzákladnější devizou je kapitalistický zisk, jasně limitující její možnosti v současnosti i budoucnosti. Monopolistická buržoazie je sice s to omezit svůj aktuální zisk — jak o tom svědčí například vysoké progresivní zdaňování dividend a jiná opatření —, nikoli však proto, že by se snad vnitřně předpokládala, nýbrž pouze proto, aby si zajistila optimální monopolní zisk dlouhodobě, čili jediné v zájmu zachování tohoto zisku jako takového. To znamená, že pokud vedení politických a ekonomických procesů ve společnosti zůstává v rukou monopolistické buržoazie, všechny společenské elementy a procesy jsou integrovány do systému, který slouží konečným zájmům této vrstvy, a to na úkor zájmů všech ostatních skupin národa, namnoze i včetně nemonopolistické buržoazie.

Právě těmito rysy se vyznačuje situace v hlavních doménách dnešního západního světa. Strukturální reformy v těchto zemích probíhají, ovšem uskutečňují se tu zatím — abychom tak řekli — shora, pod vedením monopolů a v jejich prospěch. Proto je třeba odmítnout celkové závěry o lidovém kapitalismu a státu sociálního blaha, které razí soudobý buržoazní i so-

cialistický reformismus. Jsou to mystifikující závěry, zastírající fakt třídní nadvlády monopolistické buržoazie, který znemožňuje překonávání dalekosáhlého zmanipulování člověka, jeho skutečně lidský rozvoj.

Strukturální reformy monopolistického typu tím, že modifikují soustavu kapitalistického přivlastňování a přizpůsobují ji požadavkům vysoce zespolečenšovaného výroby, tlumí nebo aspoň částečně či dočasně řeší ty nebo ony projevy a složky rozporu mezi prací a kapitálem. Ovšem vyřešit tento rozpor může jedině pracující lid, jenž není objektivně omezován třídně egoistickými, vykořisťovatelskými zájmy.

Je stěžejním úkolem komunistického hnutí orientovat a vést tento boj lidu proti nadvládě kapitálu a za socialismus.

2. Socialistická revoluce

Je mimo intence tohoto článku blíže objasňovat dějinnou nutnost socialismu a podmínky a náležitosti přechodu od kapitalismu k socialismu. Mínilo připomenout jen ta nejzákladnější východiska.

Tak vycházíme z nezvratného dějinného faktu, že proletářsko-socialistické revoluční hnutí nedospělo k převratným společenským přeměnám v zemích ekonomicky vyspělých, nýbrž v zemích zaostalých. Je velikou zásluhou Leninovou, že dovedl rozpoznat a analyzovat potenciální revoluční možnosti v těchto zemích a že je bral plně v úvahu ve své teorii revoluce. I když je pravda, že leninská teorie revoluce nejzjevněji propracovává zkušenosti právě z těchto ekonomicky méně vyspělých zemí a jmenovitě z carského Ruska, je neopodstatněné se domnívat, že tato teorie je relevantní jen pro tento typ zemí. Vždyť to byl právě Lenin, jenž zdůvodnil nutnost koncipovat socialistickou revoluci na rozbořech vývojových společenských procesů a hnutí v dimenzích celkové soustavy imperialismu, tedy v měřítku *celosvětovém*. Leninská teorie socialistické revoluce tudíž zcela logicky implikuje nejvyšší úroveň zobecnění a *obecně platné* závěry. Stejně jako všude jinde i zde se ovšem ozvláštňuje obecné podle konkrétních časoprostorových podmínek. Ač obecně platná, je tedy leninská teorie socialistické revoluce na nižších úrovních obecnosti současně *vnitřně diferencovaná*. Je nasnadě, že pro tak rozdílné články celkové struktury světa, jakými jsou „třetí svět“ a průmyslově vyspělý kapitalismus, platným a životným pro praktickou orientaci může být nikoli jeden jediný univerzální teoretický recept, ale pouze teorie jednotná ve své obecnosti, avšak schopná přitom reflektovat všechna významná specifika těchto oblastí světa.

Vycházíme dále z toho, že socialistickou revoluci nelze chápat jako docilování nějakého předjatého, historicky nepodmíněného ideálu, podle kterého by se měla řídit skutečnost, ale právě jako proces rezultující z reálných vývojových trendů samého kapitalismu. Jako proces „uvolňování“ oněch objektivně progresivních potencialit, tendencí a prvků, o nichž byla výše řeč, z kapitalistických pout, cílevědomého dovádění jich ke krajní mezi jednoznačného fungování v zájmu lidu, a tedy revolučního integrování v novou společenskou strukturu s kvalitativně vyššími civilizačními a lidskými ukazateli, než kterých je schopen dosáhnout kapitalismus. Přitom je třeba mít za prokázané — teoreticky i prakticky —, že revoluční procesy socialistických přeměn jsou v podmínkách třídních antagonismů realizovatelné jen cestou třídního boje dělnické třídy a dalších progresivních společenských sil s buržoazií.

Objektivní obsah rozporu mezi prací a kapitálem určuje ovšem jen nejzákladnější kontury jeho řešení; konkrétní podoba, respektive forma tohoto řešení bude pochopitelně vždycky záviset na konkrétní činnosti progresivního historického subjektu, který danou objektivní revoluční možnost uskutečňuje. Vždyť právě tato konkrétní činnost se stává nezbytnou náležitostí socialistické revoluce. Úspěšná může být jenom tehdy, jestliže bude dosaženo určité shody ideové a i žádoucí akceschopnosti dělnické třídy a jejích společenských spojenců. Komunistické strany sledují v současnosti politiku širokých třídních svazků a usilují zejména o svazek se socialistickými stranami, které podchycují v řadě západních zemí masu dělnictva i střední vrstvy. V současnosti se dospívá k závěru, že pro přístup k socialistické revoluci není nutná ani ideologická, ani organizační jednotota dělnické třídy, nýbrž že nutná je jedině politická jednotota dělnických stran. Pro přechod k socialismu se pak počítá — podle okol-

ností — i se systémem více politických stran.

Tato koncepce socialistické revoluce ve vyspělých kapitalistických zemích je však v příkrém rozporu s koncepcí vedoucích čínských představitelů, kteří neberou na vědomí objektivní změny, k nimž v těchto zemích v poválečném období došlo. Strategii revolučního dělnického hnutí by chtěli vybudovat na předpokladech ekonomické degradace a avanturistických ozbrojených akcích samotného předvoje hnutí v těchto zemích. Ve skutečnosti ovšem, jak se znovu připomíná, socialistickou revoluci nelze uměle urychlovat, a to ani ozbrojeným násilím, ani přeskakováním nevyhnutelných etap boje.

Východiskem tvůrčí koncepce socialistické revoluce v pokročilých zemích zůstává i dnes Leninovo pojetí epochy světové socialistické revoluce jako epochy heterogenních revolučních procesů, kdy s bezprostředními socialistickými převraty se mísí i jiné revoluční proudy. Obzvlášť aktuálními v poválečném období se staly leninské teze o demokratických progresivních prouděch jakožto součástech světové socialistické revoluce; je to dáno tím, že v tomto období se dostaly demokratické úkoly znovu do centra pozornosti, a to právě i ve vyspělých kapitalistických zemích. Přirozeně, jestliže problematika demokracie a demokratických úkolů dělnické třídy nabývá klíčového významu pro pochopení strategické orientace komunistických stran Západu v současné epoše, je tím důležitější nedogmatický, tvůrčí přístup k ní.

3. Demokracie a soudobý vyspělý kapitalismus

Jedním z fundamentálních poznatků leninismu je zjištění *zákonité tendence* odvratu buržoazie k politické reakci v epoše imperialismu. Tento poznatek — jak ukazují výzkumy nejnovějších dějin — je relevantní i pro soudobý vyspělý kapitalismus. Vskutku nedospějeme k adekvátnímu teoretickému pojetí povahy a role státně politických forem na Západě, pomíne-li fakt oné zmíněné zákonité tendence. O tom nejmarkantněji svědčí formalistní,

netřídní koncepce modelů pluralitní demokracie, koncepce difúze moci v širokých vrstvách populace, apod.

Vodítkem pravdivého poznání však bude uvedená Leninova teze jen za určité podmínky, že totiž nebudeme zaměňovat tendenci buržoazie k politické reakci za nedemokratickou a reakční státní politikou formu jakožto reálné vyústění této tendence, tedy za už realizovanou možnost. Jinak bychom se totiž dostali do rozporu s historickými fakty s tím, že bychom zároveň dezavuovali progresivní historický subjekt.

Pokud jde o sám vznik buržoazní demokracie, víme, že se nerodí jako výsledek buržoazně demokratických revolucí v období předmonopolistického kapitalismu. Bezprostředním a typickým výsledkem revolucí v tomto období nebyla buržoazní demokracie, nýbrž konstituční monarchie, která je produktem kompromisu s feudálním zřízením.¹ Buržoazní demokracie sama vzniká právě až s přechodem k imperialismu a s jeho nástupem. Teprve v této fázi dochází k pozvolné demokratizaci některých evropských kapitalistických zemí, k vzestupu pravomoci parlamentu na úkor pravomoci panovníka (např. Anglie) či k vítězství republikánského zřízení nad monarchií (např. Francie na konci 19. století, Německo po první světové válce). Prosazení nejdůležitějšího institutu buržoazní demokracie — všeobecného volebního práva v hlavních zemích Evropy není však zásluhou buržoazie, nýbrž je, jak známo, vybojováno dělnickou třídou a socialistickým hnutím. Buržoazie se v tomto ohledu pouze podvoluje, přizpůsobuje, není aktivním původcem těchto změn. V některých imperialistických zemích mohla buržoazie připustit „luxus“ poměrně značné formální demokracie jenom proto, že vylupovala, vyssávala a terorizovala jiné země.

Pokud jde o další vývojová stadia buržoazní demokracie, pozorujeme, že ani zde nedochází k lineárnímu narůstání politické reakce. Naopak, procesy v oblasti politické nadstavby se vyznačují značnou nevyrovnaností a proměnlivostí forem. Tak se po pronikavém prohloubení otevřeně reakčního kursu imperialistické velkobur-

¹ Francouzská revoluce sice ve své nejvrcholnější jakobínské fázi zavedla všeobecné hlasovací právo, zřídila republiku a negovala tím feudalismus i ve státní politickém ohledu. Kontrarevoluce však brzy

tyto demokratické vymoženosti odstranila a přizpůsobila státní politické poměry ve Francii ostatní Evropě.

žozie mezi oběma světovými válkami, který vyústil až do fašismu, opět stává příznačnou pro uskutečňování třídní nadvlády buržoazie v poválečném období právě forma buržoazní demokracie, byť obvykle výrazně prostoupená množstvím zjevně reakčních a protilidových prvků.

Klíčem k osvětlení naznačených peripetií *reálného vývoje* politických forem buržoazního státu je především studium protikladných *tendencí v třídní a stratifikační struktuře* příslušných společností. Co se týče sociální skupiny, která má rozhodující moc v soudobém vyspělém kapitalismu, tj. velké, státně monopolistické buržoazie, platí, že má přirozenou, vysoce intenzivní tendenci k politické reakci. Tato jejich tendence se však setkává s protikladnou a neméně přirozenou tendencí většiny pracujících vrstev. Tlhnutí buržoazie k politické reakci a naopak tlhnutí pracujících vrstev k demokracii označujeme za přirozené tendence, poněvadž jsou zakotveny v sociálně ekonomické struktuře. Sociální skupina, která do značné míry koncentruje ekonomickou moc, tihne bytostně i k tomu, aby koncentrovala i moc politickou.

Že velká buržoazie tihne k politické reakci a pracující obvykle k demokracii, lze pochopit jako *podstatu* věci. Přitom však nesmíme zapomenout, že podstata nabývá nejrůznějších *forem*, někdy i zcela protikladných. Jinak bychom totiž vůbec nemohli vysvětlit, že třídní představitelé státně monopolistického kapitalismu za daných konkrétních podmínek většinou nevystupují otevřeně proti demokratickým právům a svobodám, ale staví je naopak v ideologickém zápolení se socialistickými zeměmi do popředí jako základní hodnoty západního světa. To je ovšem pochopitelné a vysvětlitelné jenom z analýzy celkové vnitřní i mezinárodní situace. Zde lze jen poznamenat, že pro samu existenci těchto práv a svobod je rozhodující celý komplex tlaků, který se rozvíjí na pólu práce, a ovšem i síla a mohutný vliv světové socialistické soustavy.

Nehledě však k tomu, jak se konkrétně utvářejí podmínky pro formální demokracii v té nebo oné vývojové fázi státně monopolistického kapitalismu, jisté je jedno, že totiž kurs skutečně důsledného demokratismu je dostupný jediné pracujícím masám a absolutně nedostupný mo-

nopolistické buržoazii. Rozvoj hnutí za důsledný demokratismus je pochopitelně tím potřebnější a akutnější, čím vyšší je stupeň zespolečenštění výroby a čím významnější humánní hodnoty jsou ve hře.

Učiněné poznámky o důsledném demokratismu nás nyní přivádějí k otázce *dialektiky demokratických a socialistických úkolů a přeměn*. Vycházíme ze skutečnosti, že ústřední společenskou silou, která je schopna bojovat za důsledný demokratismus, je dělnická třída ve svazku s dalšími vrstvami lidu. Demokratické přeměny jako takové nejsou. pravda, nejvlastnějším cílem boje dělnické třídy; tím jsou přeměny socialistické, respektive komunistické. Nicméně mezi přeměnami těchto dvou typů je — jak výtečně prokázal právě Lenin — těsná spojitost. A tato spojitost je v současnosti hlubší a těsnější než kdykoli předtím, poněvadž hlavním obsahem demokratických přeměn ve všech vyspělých kapitalistických zemích už nemůže být úder proti pozůstatkům feudalismu, jak tomu bylo v těchto zemích kdysi, nýbrž úder proti monopolům, které jsou hlavní překážkou přechodu k socialismu. To však vytváří zároveň možnost rychlého přerůstání demokratických procesů do etapy socialistických přeměn.

Nutnost přednostního řešení demokratických úkolů je dána obvykle především objektivní situací v ekonomické a třídní struktuře, tj. tím, že se v této sféře vyostřuje zejména jedna složka základního rozporu kapitalistického řádu, totiž rozpor mezi monopoly a lidem. Tato nutnost je ale dána zároveň i úrovní subjektivního faktoru. Jde totiž o to, že ve většině kapitalistických zemí socialistické uvědomění pracujících mas stále ještě není na žádoucí a potřebné úrovni.

4. Základní typy demokratických procesů ve vyspělých kapitalistických zemích

Roztřídění demokratických procesů ve vyspělých kapitalistických zemích na základní typy spojujeme s odlišnými druhy krizové, respektive revoluční situace, jež se v těchto zemích vyvíjejí, nebo za určitých okolností mohou vyvinout.

První typ demokratických progresivních přeměn je spjat s revoluční situací, která vede k prudkým třídním srážkám a náhlým zvratům. Taková revoluční situace se

vytváří zpravidla tam, kde se — jak říká Lenin — mimořádně zostřuje bída a utrpení utlačených tříd. K tomu dochází obvykle v souvislosti s vystupňovanou politickou situací, s hlubokou hospodářskou krizí, případně s válkou. Taková revoluční situace pak v soudobé epoše vyúsťuje v demokratickou revoluci, o které se obvykle mluví jako o moderní demokratické revoluci anebo o novodemokratické revoluci.

Konkrétním historickým příkladem takové revoluce je právě národní a demokratická revoluce v Československu. Jaké jsou ty nejzákladnější rysy této revoluce? V oblasti politické moci nevede taková revoluce bezprostředně ani k diktatuře buržoazie, ani k diktatuře proletariátu. To znamená: nevytváří politickou nadstavbu, která je příznačná pro buržoazní revoluci ve vlastním slova smyslu, ani pro socialistickou revoluci ve vlastním slova smyslu. Tato revoluce nastoluje moc svazku těch tříd a skupin, které tvořily hybné síly revoluce; hovoříme o ní obvykle jako o diktatuře lidu. Tato demokratická revoluce ještě nevede útok proti kapitalismu jako takovému, není ještě namířena proti buržoazii jako třídě. Hlavní úder vede proti monopolistické reakci. V této souvislosti a tímto prostřednictvím se však nicméně kapitalismu citelně dotýká, rozleptává jeho ekonomickou i politickou základnu. Jinak řečeno, ačkoli takováto demokratická revoluce ve vyspělé kapitalistické zemi není ještě sama o sobě provedenou socialistickou revolucí, svými četnými socialistickými prvky otevírá této revoluci cestu a je v tomto smyslu jejím počátkem, počáteční etapou. Pochopitelně, progresivní perspektivou této revoluce je její přerůstání v revoluci socialistickou.

Demokratická revoluce v této podobě, jak se uskutečnila například u nás, není však jedinou možnou alternativou pro současnost. Jinou alternativou — kterou komunistické strany na Západě pokládají dnes za velmi pravděpodobnou — je *cesta demokratických strukturálních reforem*. Předpokladem rozvinutí takového procesu není nezbytně revoluční krize, která by byla provázena mimořádným zostřením bídy a utrpení mas. Naopak, komunistické strany musí vycházet z faktu, že poválečný kapitalismus funguje lépe než dříve a že v něm nedochází k hrozivým cyklickým krizím. Komunistické strany musí tedy po-

čítat se zcela novým typem revoluční situace, kdy krize politiky vládnoucích monopolistických kruhů a aktivita mas se rozvíjejí v podmínkách relativní hospodářské stability. To ovšem neznamená, že by se škála možných impulsů ke vzniku takové revoluční situace zmenšovala; opak je pravdou. To je dáno rozšiřujícím se okruhem demokratických, humanizačních úkolů a požadavků mas. K nejpřednějším z nich v současnosti patří: rozvinutí mírového hnutí, hnutí za zachování národní suverenity proti útlaku cizího imperialismu, které je i ve vyspělých zemích aktuální záležitostí, a hnutí za základní životní zájmy pracujících a demokracii.

Orientace na *demokratické* strukturální reformy je alternativou strukturálních reforem, které jsou prováděny „shora“ monopolisty v zájmu zachování buržoazního panství. Je jejich *demokratickou alternativou*. Objektivním základem této orientace je existence rozporů mezi vládnoucími monopoly a lidem, k němuž v dané fázi patří i určité kruhy buržoazie. Subjektivním předpokladem je taková míra demokratického uvědomění mas, která je uschopná k tomu, aby pronikly do klíčových pozic ve veřejném a hospodářském životě a paralyzovaly tak ekonomickou a politickou moc monopolů. Toto pronikání pracujících mas do státního aparátu je svým způsobem usnadněno jeho rozrůstáním, tím, že se nemůže bez jejich rozsáhlého začlenění obejít. Rozrůstají se, jak známo, řady technokratů, manažerů, a rostou štáby státních úředníků, přičemž sociální postavení některých z těchto vrstev je sblížuje s dělnickou třídou, jež si však i nadále zachovává svou třídní vyhraněnost. Určitou příznivou okolností je přitom i relativní samostatnost jednotlivých částí a složek státního aparátu, poněvadž pracující mohou právě v některých z nich snáze nabýt vrchu, čili mohou tu provést určité dílčí vlny do mocensko-politické a ekonomické sféry.

Orientace na strukturální demokratické reformy počítá s pravděpodobností postupných přeměn, což plyne z významných modifikací v charakteru i tempu utváření revoluční situace v těchto zemích. S tím těsně souvisí i pravděpodobnost uskutečňování strukturálních reforem *pokojnou formou*, s případným využitím parlamentu. Významnou zvláštností strukturálních

реформ, так, как же чápоу коммунистической страны Италie, Франции а других земí, je skutečnost, že tyto reformy se v příznivých podmínkách mohou stát součástí procesu permanentních přeměn, který ve svém celku nebude ničím jiným než *socialistickou revolucí samou*. Tato významná zvláštnost strukturálních demokratických reforem proti reformám z dřívějších historických etap je umožněna jednak tím, že monopolní kapitalismus se neobyčejně těsně přiblížil k hranicím, které ho dělí od socialismu а zároveň tím, že síly světového socialismu jsou dnes nesrovnatelně větší než dřívě. Elementární podmínkou úspěchu této strategie strukturálních reforem je soustavný а активní boj mas na všech základních frontách třídního boje.

Резюме

Иржи Гоушка: Капиталистически развитые страны и социализм

Общественный строй, который кристаллизовался в послевоенный период в экономически развитых капиталистических странах и поэтому является почвой, на которой нужно бороться за социалистические перемены, определяется как система государственно-монополистического капитализма. С высоким уровнем обобществления производства связываются резкие изменения в взаимоотношениях между экономикой и политикой. Если в эпохе домонополистического капитализма эти сферы пользовались относительно большой самостоятельностью, то с возникновением империализма происходит заметная политизация экономики и государственно-монополистический капитализм эту тенденцию еще углубляет и постепенно усиливает. Происходит институционализация вмешательства государства в интересах крупных монополий. Путем модификации общественных механизмов и регуляторов достигает государственно-монополистический капитализм относительной стабилизации западного капитализма после второй мировой войны. Однако ввиду того, что в этой системе параллельно развивается много отрицательных и опасных явлений, его равновесие оказывается в настоящее время очень лабильным. Кроме того, в результате деятельности общественных учреждений и институционализированных механизмов стабилизированного правительства монополистической буржуазии, приносящих ей непосредственную пользу, зарождается все больше моментов и элементов потенциально антикапиталистических. Поскольку, конечно, руководство политическими и экономическими процессами остается в руках буржуазии, все общественные элементы и процессы интегрированы в систему, служащую в конце концов интересам этого слоя.

Исходным пунктом концепции социалистической революции в капиталистических стра-

нах остается и в настоящее время ленинское понимание эпохи мировой социалистической революции как эпохи гетерогенных революционных процессов, когда с непосредственными социалистическими переворотами переплетаются и другие революционные течения. В послевоенное время особую актуальность получили ленинские тезисы о демократических прогрессивных течениях как составной части мировой социалистической революции, именно в развитых капиталистических странах.

Одним из основных достижений ленинизма является открытие закономерной тенденции приращения буржуазии к политической реакции в эпоху империализма. Это указание, как свидетельствуют исследования новейшей истории, сохраняет свое значение и в современном развитом капитализме. Приведенный ленинский тезис служит однако руководством правдивого познания только при условии, что не будет смешиваться тенденция буржуазии к политической реакции с недемократической и реакционной, государственной, политической формой как реальным воплощением этой тенденции, значит с уже реализованной возможностью. В таком случае мы бы пришли в противоречие с историческими фактами с тем, что мы бы одновременно отрицали прогрессивный, исторический субъект. Буржуазная демократия возникает как раз только с переходом к империализму и с его наступлением. Даже и на протяжении дальнейшего развития не происходит прямолинейное нарастание политической реакции. Ключом к объяснению приведенных перипетий реального развития политических форм буржуазного государства является изучение противоположных тенденций в классовой и стратифицированной структуре соответствующих обществ. Тяготение крупной буржуазии к политической реакции и трудящихся наоборот к демократии можно понимать как сущность дела. В случае такого подхода нельзя забывать о том, что сама сущность приобретает самые разнообразные формы, иногда даже совсем противоположные. Только таким образом можно объяснить, что классовые представители государственно-монополистического капитализма при известных конкретных условиях в большинстве случаев не выступают открыто против демократических прав и свобод, наоборот, они выдвигают их на первый план как основные ценности Запада в идеологической борьбе с странами социализма. Подлинный, последовательный демократизм доступен, конечно, только трудящимся массам, а абсолютно недоступен монополистической буржуазии.

Демократические процессы в развитых капиталистических странах делятся на основные типы на основе различных видов кризисной или революционной обстановки. Первый тип демократических, прогрессивных перемены связан с революционной обстановкой, ведущей к сильным классовым столкновениям и внешним поворотам. Этот тип возникает обычно в связи с политической обстановкой доведенной до крайности, в связи с экономическим кризисом и также с войной. В современную эпоху такая революционная обстановка переходит в демократическую революцию, о кото-

рой обычно говорится как о современной демократической революции. Конкретным историческим примером такой революции является как раз народная и демократическая революция в Чехословакии. Другую альтернативу революционного демократического развития представляет путь демократических, структурных преобразований, путь, который коммунистические партии на Западе считают в настоящее время очень вероятным. Это демократическая альтернатива структурных реформ, осуществляемых «сверху» монополистами и в интересах сохранения господства буржуазии. Ориентация на структурные, демократические реформы рассматривает на вероятные, постепенные перемены с возможным использованием парламента. Эти реформы в благоприятных условиях могут стать составной частью процесса перманентных перемен, который в итоге будет нечем иным, как самой социалистической революцией.

Summary

Jiří Houška: The Capitalistically Developed Countries and Socialism

The social order which crystallized in the post-war period in the economically developed capitalist countries and thus represents the sphere in which the struggle for socialist transformations must take place, is defined as the system of State-monopolistic capitalism. Here, intensive changes in the mutual relations between economy and politics go hand in hand with a high-level socialization of production: Whereas in the period of pre-monopolistic capitalism these spheres showed a relatively great degree of independence, with the rise of imperialism a significant politicization of economics is coming about and the State-monopolistic capitalism deepens and intensifies this tendency still further. The institutionalization of the State intervention to the benefit of the interests of big monopolies is taking place. After World War II, the State-monopolistic capitalism succeeds, by means of modification of social mechanisms and regulatives, in achieving a relative stabilization of Western capitalism. But owing to the fact that, in this social system, there is a parallel development of many explicitly negative and precarious phenomena, its factual equilibrium is considerably unstable. Besides, the social institutions themselves, as well as the institutionalized mechanisms established under the rule of the monopolist bourgeoisie and bringing it immediate profit, imply always more and more potentially anti-capitalist moments and elements. However, while the management of economic processes in the society remains in the hands of the monopolistic bourgeoisie, all the social elements and processes are integrated into the system which, after all, serves the interests of this stratum.

Even today, Lenin's conception of the epoch of the world socialist revolution as the epoch of heterogeneous revolutionary processes, in which also other revolutionary trends partici-

pate, remains to be the starting point of the creative conception of the socialist revolution in the capitalistically developed countries. In the post-war period, Lenin's theses concerning the democratic progressive trends as the components of the world socialist revolution, particularly in the developed capitalist countries, are extraordinarily topical.

One of the fundamental findings of Leninism is the ascertainment of a *lawful tendency* of the bourgeoisie to turn to political reaction in the period of imperialism. This piece of knowledge — as shown by the researches of the most recent history — is relevant even for the contemporary developed capitalism. The mentioned thesis of Lenin, however, is a clue to true knowledge only under the condition that the *tendency* of the bourgeoisie to political reaction will not be confused with the undemocratic and reactionary State-political form as the actual result of this tendency, i. e. with the already *realized possibility*. Otherwise we would be at variance with historical facts, simultaneously disavowing the progressive historical subject. It is just with the transition of imperialism and with its rise that the bourgeois democracy comes into being. Not even in the further development does a linear growth of political reactions take place. The study of contradictory tendencies in the class and stratification structures of the respective societies provides the cue for elucidating the mentioned peripetias of the actual development of the political forms in a bourgeois State. The tendency of the big bourgeoisie towards political reaction and the tendency of the workers to democracy may be conceived as the *substance* of the matter. However, if we do so, we must not forget that the substance acquires most various *forms* which sometimes may be quite contradictory. Only thus it is possible to explain that, under given concrete conditions, the class representatives of State-monopolistic capitalism mostly do not openly stand up against democratic rights and liberty, but, on the contrary, in their ideological struggle against the socialist countries they place them to the fore as the fundamental values of the Western world. The course of really consistent democratism is, of course, accessible only to the working masses and absolutely inaccessible to the monopolist bourgeoisie.

The democratic processes in the developed capitalist countries are classified into fundamental types on the basis of different kinds of crises or revolutionary situations. The first type of progressive democratic changes is connected with the revolutionary situation which leads to violent class clashes and sudden overthrows. This usually takes place in connection with an intensive political situation, with a deep economic crisis and also with war. In the contemporary period, such a revolutionary situation leads to a democratic revolution which is usually referred to as the modern democratic revolution. The national and the democratic revolution in Czechoslovakia presents a concrete historical example of such

a revolution. Another alternative of the revolutionary democratic development, considered today by the Communist parties in the West as very probable, is the realization of democratic structural reforms. It is the *democratic* alternative of structural reforms which are carried out „from above“, by the monopolists and in the interest of preserving

the bourgeois ascendancy. The orientation to the structural democratic reforms reckons with the probability of gradual changes, with the eventual help of the Parliament. Under favourable conditions, these reforms may become a part of the process of permanent changes which, in its totality, will be nothing else but the *socialist* revolution itself.